

Sistema educatiu bilingüe. ¿Equilibri en una situació de contacte de llengües?

Autors:

Ismael Díez i Calatrava. Departament Psicologia Bàsica, Universitat de València.

Joaquim Galiana Sanchis. Departament Mètodes i Investigació en Educació. U.V.

José González Such. Departament Mètodes i Investigació en Educació. U.V.

Resum

La diversitat lingüística de l'Estat Espanyol propicia que l'existència de programes bilingües en algunes Comunitats Autònomes, dins del que es coneix sociolingüísticament com situació de contacte de llengües. El fet d'aconseguir que l'alumnat arribe al final de l'escolaritat amb un domini equilibrat d'ambdues llengües és una preocupació de molts ensenyants i amplis sectors socials. Presentem un aproximació a l'avaluació d'aquest domini lingüístic.

Paraules clau

Educació, bilingüisme, contacte llengües, programes bilingües.

Resumen

la diversidad lingüística del Estado Español propicia la existencia de programas bilingües en algunas Comunidades Autónomas, dentro del fenómeno sociolingüístico conocido como situación de contacto de lenguas. Conseguir que el alumnado al finalizar la escolarización presente un equilibrio lingüístico entre las dos lenguas es una preocupación de muchos profesores y de amplios sectores sociales. Presentamos una aproximación a al evaluación de este dominio lingüístico.

Palabras clave

Educación, bilingüismo, contacto lenguas, programas bilingües.

Les situacions socials anomenades de “contacte de llengües” , malgrat de ser molt freqüents en les societats, sempre són situacions que produeixen una gran varietat de circumstàncies socials i personals, algunes d’elles moltes vegades amb un contingut més o menys gran de conflictivitat.

El País Valencià forma part del conjunt de territoris amb presència de dues llengües : el castellà ,present en tot el territori, i el valencià present en una gran part del territori i considerat com llengua pròpia i base de la identitat col·lectiva dels valencians. El castellà que , en principi era molt minoritari, ha gaudit en exclusivitat del caràcter de llengua oficial des del regnat de Felip Vè i, pel contrari, el valencià ha estat exclòs de tots els àmbits oficials (l’ensenyament i l’Administració) fins després de la publicació de la Constitució de 1978; esta diferència en el estatus oficial ha produït una situació en la qual el castellà ha estat la llengua de prestigi i el valencià era una llengua domèstica.

Amb l’establiment de l’autogovern dels valencians ,mitjantçant l’Estatut d’Autonomia, el valencià assoleix caràcter de llengua oficial i, encara que no és obligatori el seu coneixement com en el castellà, sí que s’incorpora a les administracions i comença a ensenyar-se a les escoles. La vigent Llei d’Ús i Ensenyament del Valencià, publicada l’any 1983, ha facilitat tot aquest procés.

En l’actualitat ens trobem amb una presència curricular del valencià en els programes educatius molt diversa, des dels programes anomenats PIP (amb presència minoritària del valencià) fins els anomenats PEV en els quals el valencià assoleix més protagonisme.

La qüestió lingüística i l’equilibri entre la llengua estatal i la pròpia ha estat a la Comunitat Valenciana un tema molt polèmic, moltes vegades airejat i deformat per interessos de diferents grups socials o polítics. Malgrat la importància de la qüestió lingüística i tot allò que es refereix al desenvolupament sociolingüístic i el protagonisme social que ha arribat a assolir , els investigadors valencians han tingut poc interès per realitzar estudis que avaluen tot aquest procés i aportaren indicadors per poder optimitzar els resultats (Domenech, J.L., 2004; Díez, I , 1995; Baldaquí Escandell, 2003)

Una de les qüestions que més ha preocupat a certs sectors socials valencians i també a molts professionals de l’ensenyament és la cerca d’un equilibri entre ambdues llengües (castellà i valencià) i evitar un decalatge notable cap a una de les dues en detriment de la competència en l’altra.

Existeix en la investigació una tendència a valorar el domini de cada una de les llengües en les situacions de contacte a través d’un indicador indirecte, com ara la capacitat de producció lèxica en ambdues llengües (Díez, I, 1995, 2000; Baldaquí Escandell, 2003, Balluerka, N ; Isasi, X 1998).

Es tracta de proves on es demana als estudiants que durant un temps limitat produeixquen la major quantitat de paraules diferents sobre un camp lèxic proposat.

Proves d'aquest tipus s'han utilitzat tant en el nostre àmbit lingüístic com en d'altres, com ara en l'eúsca, en l'anglès (*word naming task*), etc... Són tests d'enumeració léxica prou utilitzats en l'àmbit de l'estudi del predomini lingüístic

A partir d'estes produccions es calcula un índex o coeficient de biligualtat: $[\text{Total de paraules en valencià} - \text{total de paraules en castellà} / \text{total de paraules en ambdues llengües}] \times 100$. En el càlcul partim de la producció en valencià per considerar que esta és la llengua minoritzada. El resultat és un índex que oscil·la entre 100 (monolingüe valencià parlant i -100 (monolingüe castellà parlant).

El present article tracta de fer, mitjançant aquest mètode i tipus de prova una aproximació al predomini lingüístic en una mostra d'estudiants del tercer cicle d'Educació Primària de diferents alumnes de la comarca del Camp de Morvedre. Es també de relacionar els resultats de *l'Índex de Bilingüïtat* amb altres variables com ara el nivell escolar, el sexe i el context sociolingüístic de l'alumne/a.

Desenvolupament i metodologia

La mostra està composta per 128 alumnes del tercer cicle de tres centre escolars. La seua distribució es contempla en les dues taules següents:

Taula 1.- Distribució de la mostra per nivells escolars

Nivell	Freqüència	Percentatge
5° EP	45	35,2
6° EP	83	64,8
Total	128	100,0

Taula 2.- Distribució de la mostra per sexe

Sexe	Freqüència	Percentatge
Home	59	46,1
Dona	69	53,9
Total	128	100

Taula 3.- Distribució de la mostra per centres escolars

Centre	Freqüència	Percentatge
Canet d'En Berenguer	52	40,6

Faura	56	43,8
Quartell	20	15,6
Total	128	100,0

L'alumnat participant també es va distribuir d'acord a una variable que hem anomenat *Ús de la llengua* i que fa referència al major o menor ús que en la seua vida quotidiana fa cada alumne/a del valencià o del castellà. S'operativitza a partir de les respostes a un breu qüestionari que cada participant va respondre sobre els seus usos lingüístics habituals. Es tracta d'una variable que en alguns estudis apareix com rellevant ((Diez, 1995, Bueno, V 1995, Diez et al, 2000). D'acord als resultats d'aquest qüestionari, l'alumnat es classifica en tres nivells representats en la taula següent.

Taula 4 .- Distribució de la mostra segons Ús de la LLengua

Ús llengua	Freqüència	Percentatge
Alt	73	57,0
Mitjà	47	36,7
Baix	8	6,3
Total	128	100,0

Es va demanar a cada alumne/a que durant un minut escriguera totes les paraules que se li anaren ocorreguent sobre un camp semàntic que estava prefixat. En total van escriure tots els alumnes sobre quatre camps semàntics (animals, fruites, mobles i jocs/joguets).

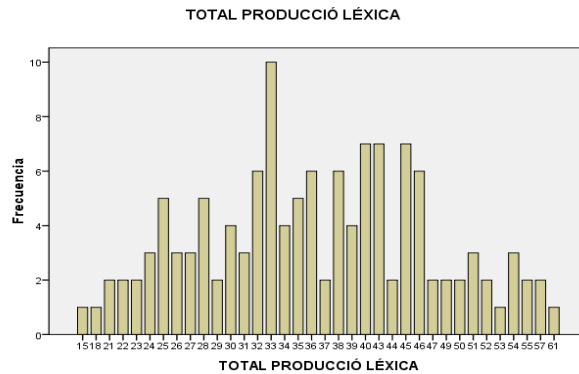
Es va contrabalancejar l'efecte de la llengua, ja que cada alumne escrivia dos camps semàntics en un idioma i dos en l'altre; els camps semàntics en castellà o en valencià varen ser alternats en la meitat de cada mostra , de manera que en cada classe la meitat feia uns camps en castellà i els altres en valencià, tractant així d'obtenir una representació atzarosa de les majors o menors dificultats de cadascú a l'hora de produir en un o altre dels idiomes.

S'ha aplicat el coeficient de correlació moment-producte de Pearson i s'han correlacionat els resultats amb les diferents variables, com són el sexe, el nivell escolar i el context sociolingüístic de cada alumne operativitzat a partir de la variable *Ús de la Llengua*.

Resultats

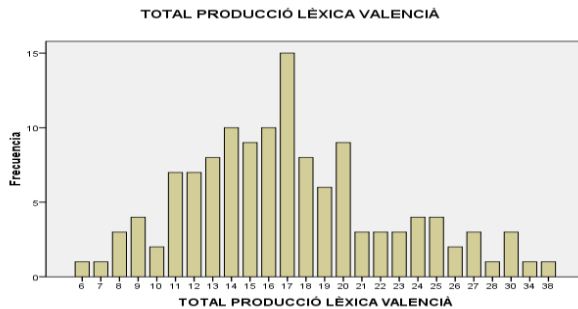
Els resultats els analitzarem en primer lloc de manera global per pasar després a fer una anàlisi de les possibles relacions amb cadascuna de les variables.

La producció lèxica total (número total de paraules escrites per cada alumne/a en els dos idiomes) abarca un rang que va des 16 fins a 61 paraules, adoptant la distribució de la gràfica número 1 i seguint una distribució de freqüències que es pot considerar normal com en la majoria de la població.

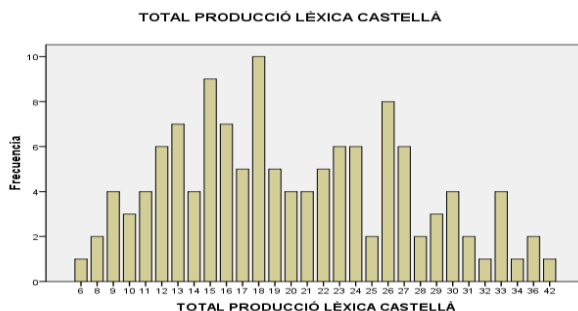

Gràfica 1.- Producció lèxica total

Pot resultar més interessant per l'objectiu del treball la comparació entre les produccions lèxiques d'un i altre dels idiomes. la distribució de freqüències en valencià es troba a la gràfica número 2 i la del castellà està representada a la gràfica número 3.

Gràfica número 2
Producció lèxica en valencià

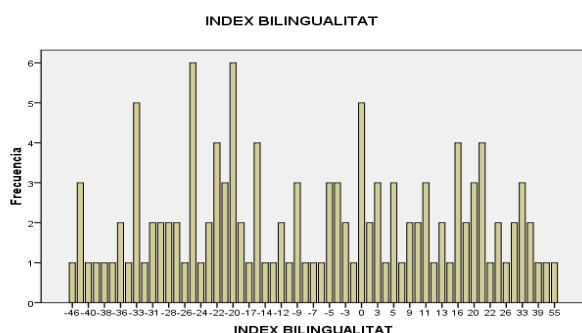
Gràfica número 3
Producció lèxica en castellà

La producció lèxica en valencià presenta un rang de respostes una miqueta menor, entre 6 i 38 paraules. Malgrat açó, esta diferencia no resulta estadísticament significativa

i podem considerar que l'alumnat participant realitza una producció lèxica semblant tant en valencià com en castellà.

A partir d'estes dades s'ha calculat l' Índex de Bilingualitat com a instrument de mesura de la bilingualitat i de l'equilibri de les llengües en el sistema educatiu.

Els valors de l'Índex es troben reflexats en la gràfica número 4, amb un rang de valors que oscil·la des de -46 fins a +55. Es pot considerar com un rang equilibrat de valors, però tantmateix es asimètric amb una tendència favorable al predomini lingüístic del castellà.

Gràfica número 4
Índex de Bilingualitat

Si analitzem la gràfica, observem que només hi ha 5 subjectes amb el valor teòric de l'equilibri de les llengües, 45 presenten un Índex favorable al valencià front a 75 que el presenten favorable al castellà.

A nivell de correlacions entre variable no hi ha cap correlació de la producció lèxica amb el *sexe*, fet molt comprovat en moltes altres investigacions sobre aquest tema. En allò referent a la variable *centre escolar*, tampoc s'observen diferències significatives en allò referent a la producció lèxica, cosa lògica, per altra banda, ja que les tres escoles que hi participen segueixen el mateix programa educatiu i han estat seleccionades com escoles equivalents amb la finalitat d'evitar la presència de variables contaminants.

La variable *curs o nivell escolar* no presenta cap tipus de correlació significativa amb la producció lèxica; aquest resulta tés lògic perquè cal tenir en compte que tots els subjectes de l'estudi estan escolaritzats en el mateix programa bilingüe des de l'educació infantil i un curs més o menys no ha de produir diferències significatives.

També hem analitzat la correlació de l'Índex de Bilingualitat amb les altres variables. Aquest factor presenta una correlació significativa (0'01) amb la variables curs escolar, encara que el valor d'esta correlació no és alt (.490). Correlaciona també amb el mateix nivell de significació amb la producció lèxica en cadascú dels dos idiomes : un Índex de Bilingualitat més alt fa augmentar la producció lèxica en valencià i disminuir la

producció de paraules en castellà. Respecte a *l'Ús de la Llengua*, no existeix cap correlació significativa

Com entenem tots aquests resultats?

La primera conclusió a la que podem arribar és que el programa educatiu P.E.V., el que més presència té de l'idioma autòcton, compleix amb la seua finalitat i l'alumnat que el cursa, a finals de l'etapa de l'Educació Primària, pot ser qualificat de bilingüe, presentant un domini semblant dels dos idiomes oficials, ja que, encara que la producció lèxica en castellà és una mica més gran, no resulta significativa esta diferència

Una segona conclusió faria referència a que no hi ha pèrdua de la llengua comuna, el castellà. L'Índex de Bilingüitat es pot considerar com equilibrat, però en tot cas presenta un decalatge a favor del castellà, mai en contra. Així, doncs, molt contràriament al que de vegades s'opina des d'algunes instàncies de l'Administració i és "sentir general" en molts sectors de la població, les dades no donen suport a la idea de que en una situació de llengües en contacte, escolaritzar l'alumnat en la llengua minoritzada rebaixaria la seua competència en la llengua de major prestigi social.

Així doncs, afirmar que l'ensenyament en valencià perjudica el castellà és un perjudici molt extès socialment, però amb estes dades i les de moltes altres investigacions, tant en el nostre domini lingüístic om en d'altres, és una creença sense fonament.

Ens pòt resultar contradictori l'absència de correlació significativa entre la variable Ús de la Llengua i l'Índex de Bilingüitat. És lògic el pensar que hauria d'haver una correlació forta entre utilitzar molt un idioma i obtenir millors resultats en eixe idioma.

Per poder explicar la no correlació podem recurrir a dos possibles raons:

- a) recorre a la distinció entre competència i ús; aspectes de la praxis lingüística que en ambients tan complexos com la socilingüística no van a anar sempre junts
- b) el seguir un programa bilingüe fa que l'alumne assoleisca un bon nivell de competència lingüística, independentment de l'ús que ell faça de cadascuna de les llengües del programa.

En aquest article hem analitzat un poc esta complexa realitat dels programes educatius bilingües, seguint el mateix patró d'altres zones i països (Cummins, Swain 1986). Teniem un objectiu limitat, com era fer una aproximació, però la realitat és molt complexa i el sistema educatiu encara ha d'explorar i donar resposta a molts interrogants que sobre aquest tema preocupen molt als ensenyants i també a amplis sectors de la societat.

Bibliografia

Baldaquí Escandell, J. (2003) *Avaluació sociolingüística dels programes valencians d'ensenyament bilingüe.* En Martines Vicent (coord) *Llengua, societat i ensenyament.* Symposia Philologica. Alacant

Balluerka, N. e Isasi, X. (1998) *El procés de bilingualització al País Basc: factors socials, escolars i individuals.* *Ier Simposi del professorat d'ensenyament en valencià.* Conselleria d'educació i Ciència. Alcoi

Bueno, V. (1995) *Bilingüisme i educació a la Comunitat Valenciana.* Universitat de València. València

Cummins, J ; Swain, M (1986) *Bilingualism in education.* Logman: Essex

Díez, I. (1995) *Avaluació de l'ús del valencià com a llengua d'ensenyament en l'Educació Primària.* Universitat de València. València

Díez, I.; Martí, M. y Bueno, V. (2000) *Anàlisi de models bilingües i la seua relació amb contextos sociolingüístics.* I Congrés Internacional Llengua, Societat i Ensenyament. Organitza: IIFV. Alacant

Domenech, J.L. (2009) *Estudis i investigacions sobre la introducció del valencià a l'ensenyament.* *Anuari de Psicologia. Vol 12 núm 1* Soc. Val. de Psic. València